

E.2401.

Jean-Michel Bruffaerts

Jean Capart

De Kroniekschrijver van Egypte

Lannoo

Alleen de doden wier naam men uitspreekt, leven voort...

Uit het Dodenboek.

INHOUDSOPGAVE

01/ De bakermat van een egyptoloog	pagina 6
02/ De dynamiek van een museumconservator	pagina 24
03/ De ontdekking van Egypte	pagina 48
04/ Egypte beminnen en doen beminnen	pagina 82
05/ Onder de as	pagina 96
06/ De koninklijke weg	pagina 114
07/ De bewaker van de tempel	pagina 146
08/ Brussel, hoofdstad van de egyptologie	pagina 168
09/ De opgravingen van Elkab	pagina 192
10/ De laatste gevechten in een egyptoloog	pagina 218
Nawoord : Eeuwig Egypte	pagina 251

1

DE BAKERMAT VAN EEN EGYPTOLOOG

*Onze roeping als egyptoloog gaat terug
op indrukken uit onze kindertijd...*

Étienne Drioton, 1930.

De Hallepoort in Brussel rond de
wisseling van de 19de en 20ste
eeuw.

In de schaduw van de Hallepoort

Jean-François-Désiré Capart wordt geboren op 21 februari 1877 in Brussel, Waterloolaan 44. Hij is de tweede zoon van Alphonse Capart, een befaamd KNO-arts, en Alida Carbonnelle, beiden uit Doornik maar sinds kort verhuisd naar de hoofdstad. Een knipoog van het lot: zijn eerste en tweede voornaam zijn die van Jean-François Champollion, de Fransman die in 1822 de weg opende naar de wetenschappelijke egyptologie door hiërogliefen te ontcijferen.

Het gezin Capart-Carbonnelle telt tien kinderen. Het is een gezin uit de Franstalige katholieke bourgeoisie waar religie centraal staat. Op volwassen leeftijd is Jean zelf een fervent christen, maar door iedereen erkend als open en tolerant. Van de kinderen van Capart wordt gezegd dat ze *vrolijk, vrijgevig, maar vooral erg ondeugend zijn*. Jean is geen uitzondering op de regel. In het Institut du Parnasse in Elsene, waar hij in 1879 ingeschreven wordt, laat hij de herinnering na van een *eigenzinnige jongen* die liever plezier maakt dan werkt. Ongebruikelijk in die tijd gebruiken Alphonse en Alida Capart hun maaltijden samen met hun kroost, waardoor de kinderen enkele interessante persoonlijkheden kunnen ontmoeten. Zij proberen hen ook kennis te laten maken met cultuur, met name theater en muziek. Op zondag nemen ze hen regelmatig mee naar het Hallepoortmuseum in de buurt van hun woning. Jean is dol op dit *museum van curiosa* dat is ondergebracht in een toren uit 1381, het laatste overblijfsel van de tweede middeleeuwse omwalling van Brussel. Hij vergelijkt het graag met een grote zolder die kinderen per ongeluk betreden en waar ze, naast een stapel oude meubelen, portretten van hun voorouders ontdekken, kisten met de jurken van hun grootmoeders of papieren die de geschiedenis van hun familie over meerdere generaties vertellen. Maar hij betreurt het effect dat dit samenraapsel, opgetast in krappe en vervallen zaaltjes, op het publiek heeft: *Eerst wordt nieuwsgierigheid gewekt, dan, onvermijdelijk, verving en ontmoediging*.

In oktober 1884 wordt hij ingeschreven in het 4de leerjaar van de lagere school van het Institut Saint-Boniface, dat zich dan aan de Elsensesteenweg in Elsene bevindt. Hij blijft er tot het einde van zijn middelbare studies. Om-

streeks 1891 verlaten de Caparts de Waterloolaan en verhuizen ze naar de Egmontstraat 5, nog steeds in Brussel. Een andere speling van het lot is dat Egmontstraat 5 nu het officiële adres is van het FWO en F.R.S.-FNRS, waarmee de egyptoloog doorheen zijn hele carrière een complexe relatie onderhield. Het gezin Capart leeft in stijl: een koetsier in livrei, een dienstmeisje, een kok en een knecht in streepjesvest. Ze hebben ook hun tweede verblijven. Aan de Belgische kust, in Oostende, laten zij de Villa Hippocrate bouwen. In Sint-Pieters-Jette, in de Brusselse regio, verwerft het gezin in 1898 het voormalige Abdijpaleis van Dieleghem.

Doorheen zijn jeugd maakt Jean Capart verschillende reizen naar het buitenland met zijn vader, die uitgenodigd wordt om deel te nemen aan medische congressen in heel Europa. In 1885 reizen ze naar Keulen, Duitsland. Jean is dan acht jaar oud en dit is zijn eerste reis naar het buitenland. In 1887 wordt Egypte zijn nieuwe passie, maar hij moet nog twee jaar wachten voordat hij in Parijs het Louvre en de obelisk van Luxor ontdekt. Kort na Keulen bezoekt hij het British Museum in Londen, waar de Steen van Rosetta, die Champollion de sleutel tot de hiërogliefen verschaft, wordt tentoongesteld. In 1892 verblijven vader en zoon Capart in Italië. In Florence brengt Jean vele uren door in het Uffizi om er de vele tekeningen van de grote renaissancemeesters te bestuderen. Hij bezoekt ook het Museo Egizio waar hij Ernesto Schiaparelli ontmoet, de archeoloog die in 1904 de graftombe van koningin Nefertari ontdekt, de mooiste van Egypte. In Turijn, brengt hij een bezoek aan het andere Museo Egizio. Het staat bekend als een van de rijkste collecties ter wereld. In 1894 keert hij terug naar Italië, ditmaal naar Rome. Daarna, in 1896, is hij weer in Parijs. Wanneer hij het belang ontdekt dat in het buitenland aan musea van oudheden wordt gehecht, vraagt hij zijn vader: *Waarom hebben wij niet ook een groot museum in België?* Antwoord: *Omdat we daar niet slim genoeg voor zijn!* Gekrenkt in zijn gevoel van nationale eigenwaarde, belooft Jean zichzelf dat hij op een dag zijn land een groot museum van oudheden zal schenken. Etymologisch betekent de naam Capart *sterk hoofd of stijfkop*. Nogal een programma!

Hij was blond en zijn blauwe ogen droomden vanachter een lichte floers...

Getuigenis van een oud-klasgenoot van Jean Capart, 1932.

Brussel, 1887. Jean Capart neemt de linkerhand van zijn vader in de zijne en kijkt naar de ring aan diens vinger. Het is een reissouvenir dat Gustave en Henriette Carbonnelle, zijn oom en tante van moederszijde uit Doornik, de vorige winter uit Egypte meegebracht hebben. Het kind onderzoekt het juweel tot in de kleinste details, maar het enige wat hij ziet is een klein geglazuurd aardewerken plaatje versierd met mysterieuze tekens. *Papa, wat betekenen die rare tekeningen? Het lijkt op een eendje...* Alphonse Capart weet het niet. Het enige wat hij hem kan vertellen is dat ze hiërogliefen worden genoemd. Hoe is het mogelijk dat hij niet meer weet, de internationaal vermaarde keel-, neus- en oorarts en hoofd van de afdeling van het Sint-Janshospitaal, hij die het vertrouwen geniet van Enrico Caruso, de beroemdste operazanger aller tijden? Hoort een vader niet alles te weten, vooral een geleerde vader? Jean Caparts geloof in zijn vaders alwetendheid wankelt: *Die steen irriteerde me, vertelt hij later. Die tekens sloegen nergens op en niemand in mijn omgeving kon ze verklaren.* Gelukkig heeft Dr. Capart het idee om zijn zoon uit te dagen: *Jean, als je de betekenis van deze tekens wilt weten, leer ze dan gewoon!*

Net zoals Jean-François Champollion op 11-jarige leeftijd tekeningen van Egyptische oudheden ontdekte die bezaaid waren met 'onleesbare' tekens, gaat de 10-jarige Jean Capart de uitdaging aan: *Papa, op een dag zal ik je vertellen wat deze kleine eend voorstelt!* Hij zal zijn woord houden: op een dag zal hij zijn vader uitleggen dat deze kleine eend in werkelijkheid een gans van Amon is, een van de heilige dieren die de tempel van Karnak bevolkten. Maar, voor hij dat kan, zal hij een lange weg moeten afleggen... Later zal zijn vader hem de beroemde ring schenken. Hij zal hem koesteren en hem bij zijn dood nalaten aan Marcelle Werbrouck, zijn naaste medewerkster, die het op een dag moet schenken aan de Capart die zich het meest verdienstelijk heeft getoond. Niemand weet wat er met deze ring gebeurd is.

De Egyptische eend is een gevaarlijk dier: met één haal van zijn snavel injecteert hij je met zijn gif, en je bent een egyptoloog voor het leven...

Auguste Mariette

De Brusselse egyptoloog

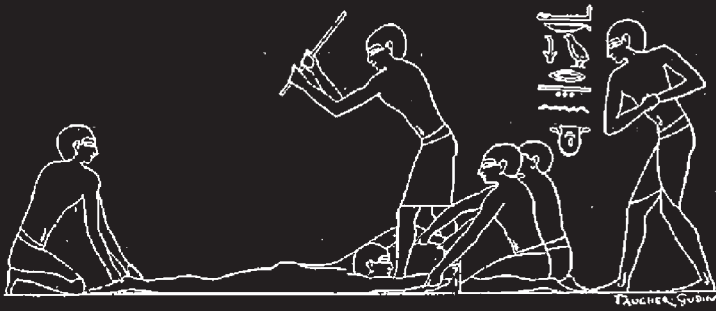
Naast zijn ontluikende passie voor Egypte, was Jean Capart ook een gepassioneerd verzamelaar. Hij begint gekleurde gesteenten en kristalgeoden te verzamelen en neemt in zijn kielzog een tiental medestudenten mee. Op dat moment doet priester Louis Carrière, een fervent egyptoloog, zijn intrede. Hij is belast met geschiedenisles in de 6de Latijnse (het eerste jaar secundair) aan Saint-Boniface. Jean heeft bijzondere belangstelling voor deze cursus, ook al zou hij die later beschrijven als een *pover cursusje Egyptische geschiedenis*. Maar zijn kennis van het onderwerp laat nog steeds te wensen over. Zoals hij later zelf toegeeft: *Eén zin is me bijgebleven: «Abmose, koning van de Wereld, begon de strijd tegen de Hyksos.» Pas vele jaren later besepte ik dat ik 'Wereld' had gehoord in plaats van 'Thebe'.*

Onder invloed van abbé Carrière willen de steenverzamelaars allemaal egyptoloog worden en abbé Henri Bertels, hun leraar Latijn, noemt hen de egyptologen van Brussel. Zij nemen Champollion als voorbeeld en stellen zich een doel: net als hij de hiërogliefen te ontcijferen. Helaas zijn er destijds in Brussel niet veel documenten voorhanden die onze aspirant-egyptologen baat kunnen brengen. Op den duur raken ze de een na de ander ontmoedigd. Slechts één houdt vol: Jean Capart. Gestimuleerd door abbé Carrière, voltooit het onstuimige kind zijn 6de Latijnse als eerste in uitmuntendheid en wint het de geschiedenisprijs. Op een dag leent abbé Carrière hem de *Lectures historiques* van Gaston Maspero, de Franse egyptoloog van Italiaanse afkomst die in 1881 Auguste Mariette was opgevolgd als directeur van de Egyptische Oudheidkundige Dienst (SAE) en het Egyptisch Museum van Bulaq. Hierdoor hoort de jongeman voor het eerst van de geleerde die, samen met de Engelsman William Matthew Flinders Petrie, de meest ingrijpende invloed op zijn intellectuele leven zou hebben.

Louis Carrière

Als kind is Jean Capart in de ban van een ware leeswoede, en hij wordt aangesteld als bibliothecaris van zijn klas. Al gauw volstaat de schoolbibliotheek niet meer om zijn leeshonger te stillen. Helaas zijn boeken over het oude Egypte zeldzaam en erg duur. Al zijn spaargeld gaat erin. In de boekhandel in de Tulpstraat, vlak bij de school, kan hij zijn aankopen in maandelijkse termijnen betalen, maar hij

Scène van een afranseling. Uit *Lectures historiques* (Gaston Maspero, 1890).

Op 3 december 1892 houdt Jean Capart zijn allereerste geïllustreerde lezing over Egypte voor de Cercle Académique van het Institut Saint-Boniface in Elsene: *Een voorbode van mijn lot als egyptologisch voordrachtgever!*, zoals hij later heeft gezegd. Wat doceren betreft: in feite heeft hij bijna alles wat hij wist over dit land samengevat in een ingenieuze fabel: het verhaal van Vakmoet, een arme man die door ellende gedreven een recente tombe schendt, en die, nadat hij het leven van de farao heeft gered, de grootvizier van Egypte wordt. Om zijn verhaal tot leven te brengen, heeft Capart de *Lectures historiques* van Gaston Maspero meermaals gelezen en de illustraties in Oost-Indische inkt op glasplaten overgebracht. Als het zover is, hoeft hij ze alleen nog maar door de 'toverlantaarn' te halen en toe te kijken hoe de magie werkt in de ogen van zijn toehoorders. Zijn animo is zo groot dat hij tegen de tijd dat de bijeenkomst wordt afgesloten, nog niet klaar is met zijn presentatie. Bij wijze van uitzondering krijgt hij toestemming om zijn lezing na de kerstvakantie voort te zetten. Een getuige meldt: *Wat deze lezing onderscheidt, is de geest van originaliteit die haar bezielt en de poëzie die haar zo voortreffelijk siert. Mr. Capart heeft ons enkele zeer aangename uren bezorgd. Wij juichen zijn succes van harte toe.* Amper 15 jaar oud, heeft Jean zonet een werkwijze uitgeprobeerd die hij later met toenemend succes zou toepassen.

moet dan nog extra inkomsten vinden om zijn schulden af te lossen. Een van de manieren: de dag na de prijsuitreiking op school haast hij zich om alle boeken te verkopen die hij gekregen heeft en die hem niet interesseren. Met het ingezamelde geld koopt hij de boeken die ontbreken in zijn bibliotheek. Zo koopt hij bijvoorbeeld de *Voyage dans la Basse et la Haute-Égypte* van Dominique Vivant Denon voor 15 Belgische frank. Bij een andere gelegenheid, in april 1893, probeert hij Champollions *Grammaire égyptienne* van het Office de Publicité aan te schaffen. Maar hij maakt zich uit de voeten wanneer de bediende hem meedeelt dat het boek 100 frank kost. Voor die tijd een fortuin! Omdat hij dit boek nodig heeft voor zijn studie, besluit hij *dapper* (in zijn eigen woorden!) zijn paasvakantie door te brengen in de Koninklijke Bibliotheek om het regel na regel, teken na teken te kopiëren...

Enige tijd later krijgt hij de gelegenheid een ander meesterwerk te verwerven: de *Denkmäler aus Aegypten und Aethiopien* van de Pruisische egyptoloog Richard Lepsius. Een belangrijke aankoop, gezien de zeldzaamheid en de waarde van dit werk, dat hij blijft beschouwen als *het belangrijkste werk over de Egyptische oudheden*. In 1907 herinnert hij zich de situatie van de egyptologische boeken in zijn jeugd: *Er waren geen serieuze werken van belang voor de egyptologie in de bibliotheek van het museum. Ik kon deze leemte niet opvullen, noch in de Koninklijke Bibliotheek, noch in de universiteitsbibliotheken, die alle min of meer verstoken waren van boeken over deze specialiteit. Ik beschikte zelfs niet over de middelen om mijn toevlucht te nemen tot de bibliotheken van collega's of amateurverzamelaars.* Deze schaarste bracht hem ertoe een persoonlijke egyptologische en papyrologische bibliotheek op te bouwen.

De meeste boeken waren van uitgesproken technische aard. Hij zou zich er echter nooit bij neerleggen, in zijn eigen woorden, *om slechts een specialist te zijn, ontrouw aan zijn intellectuele vriendschappen*. Hij verliest nooit het contact met zijn favoriete auteurs. In 1946 publiceerde hij *Que Lire? Anthologie d'appréciations sur les meilleurs livres de la lettre antique et moderne*. Het bevat een beargumentteerd repertorium van wat hij beschouwt als de '500 beste auteurs' van alle tijden en landen.

Lezen is een gezonde bezigheid, maar het kost tijd. De keerzijde van de medaille is dat Jean zijn familie enigszins verwaarloost en ook zijn studie. Zijn schoolresultaten zijn nooit catastrofaal, maar ze gaan wel gestaag achteruit. Wanneer hij in augustus 1893 zijn middelbare schoolopleiding beëindigt, wint hij geen enkele prijs.

De familie Capart-Carbonnelle in het begin van de jaren 1890. Op de eerste rij: Hortense (1887-1980), Alphonse (1847-1925), Raphaël (1890-1961), Alida (1852-1922) en Marie-Henriette (1883-1893). Op de tweede rij: Alphonse (1875-1950), Jean (1877-1947), Gustave (1881-1950), Alida (1885-1961) en Léon (1878-1936). Niet aanwezig op de foto: Marie-Henriette (1894-1968) en de twee voortijdig gestorven kinderen.

*Het is niet met egyptologie
dat je kinderen kunt grootbrengen!*

Alphonse Capart aan zijn zoon Jean, 1893.

16. On donnait ordinairement des chaus jaunes aux figures de femmes et leurs vêtements variaient en blanc, en vert et en rouge.

Les mêmes règles sont suivies dans le colorage des hiéroglyphes dessinés en petit sur les stèles, les sarcophages et cercueils, mais les vêtements sont tous de couleur verte.

17. Dans tous les cas, si les signes hiéroglyphiques retracent les formes des différents membres du corps humain, ils sont toujours peints de couleur rouge.

ainsi que certains membres d'animaux, tels que la tête de veau, la cuisse de bœuf, et les cornes de l'un ou l'autre de

Ces quadrupèdes présentées en offrande.

18. Conformément aux caractères sculptés sur les monuments de premier ordre, des couleurs à peu près analogues à celles qui caractérisent l'être dont ils reproduisent l'image. C'est dans ce système que sont peints les grands hiéroglyphes représentés

1. Des quadrupèdes tels que le lion, le taureau, le bœuf, etc.

2. Des oiseaux tels que la chouette ou nycticorax, l'oie, l'ibis, etc.

3. Des poissons tels que le lotus, l'oscyrochus, etc.

40 Des insectes tels que l'abeille, le scarabée, etc.

5 Des plantes telles que divers espèces de roseaux, de lotus, le papyrus, etc.

19 Mais on n'emploie, dans les inscriptions moins détaillées peintes sur les sarcophages ou les stèles que des couleurs totalement conventionnelles pour les images d'êtres appartenant au règne animal ou au règne végétal.

Ainsi les images de quadrupèdes ou de serpents de quadrupèdes Des reptiles et de plantes étaient peintes en vert et quelquefois relevées de bleu.

20: Les ailes et la partie supérieure du corps des oiseaux sont colorées en bleu le reste du corps en vert, et les pattes en bleu ou en rouge.

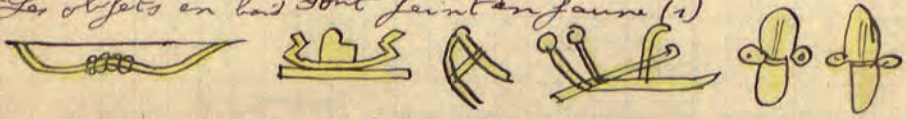
Quelques images d'oiseaux regardent aussi, parfois une teinte rouge sur quelques unes de leurs parties:

et le oiseau représentant un oiseau qui vient de naître, c'est à dire sans plumes est peint tout en couleur rouge.

21 Les hiéroglyphes sculptés en grand et figurant des ustensiles, des instruments et des objets de costume, prennent une couleur indiquant le matière dont ils sont formés.

Les objets en bas sont peints en jaune (1)

(1) Un arc, une corne, une houe, une sarre, un pair de sandales ou feuilles de palmier

Tussen rechten en egyptologie

Vanaf zijn tiende jaar weet Jean Capart dat hij zijn leven aan Egypte zal wijden. Maar er rijzen problemen wanneer hij moet beslissen over zijn universitaire studies. Enerzijds omdat er op het einde van de 19de eeuw in België nog geen onderwijs in egyptologie bestaat: om deze discipline te studeren moet men naar het buitenland, wat voor een 16-jarige jongen moeilijk voorstelbaar is. Anderzijds omdat de jonge Capart onder druk staat van zijn familie en zijn omgeving, die er a priori nauwelijks voor te vinden zijn dat hij deze weg zou inslaan. Niet omdat er om de egyptologie een zwavelgeur hangt, maar omdat iedereen ervan overtuigd is dat het beroep van egyptoloog niet volstaat om in zijn levensonderhoud te voorzien. In hun ogen kan egyptologie niet meer zijn dan een aangename hobby. Voorlopig kan Jean alleen maar buigen. Zonder echt overtuigd te zijn, kiest hij voor de wijste weg: de rechten.

De universitaire loopbaan van Jean Capart vangt aan op 10 oktober 1893 in het Collège Notre-Dame de la Paix te Namen. Gedurende twee jaar, van 1893 tot 1895, studeert hij letteren en wijsbegeerte bij de jezuïeten ter voorbereiding op de rechten. In juli 1895 behaalt hij zijn diploma met grote onderscheiding. Bij zijn terugkeer in Brussel wacht hem een verrassing: om hem te feliciteren met zijn goede resultaat hebben zijn ouders zijn slaapkamer opnieuw ingericht in de stijl van een Egyptische graftombe.

In september 1895 schrijft Capart zich in aan de Université libre de Bruxelles (ULB), waar hij drie jaar lang rechten studeert en tegelijkertijd het aanvullend examen aflegt voor het doctoraat in de letteren en wijsbegeerte, in de afdeling geschiedenis. Zijn juridische studies leiden hem niet af van de egyptologie. Wanneer het zover is, kiest hij ervoor een doctoraalscriptie in te dienen waarin zijn kennis van beide disciplines wordt gecombineerd: *strafrecht en strafprocesrecht in het oude Egypte*. Op 12 juli 1898, aan het einde van een onberispelijk academisch parcours, promoveert hij tot doctor in de rechten. Trouw aan een belofte aan zijn vader, schrijft hij zich in als stagiair aan de balie van Brussel. Maar luidens de familietraditie verklaart hij op zijn eerste dag na zijn terugkeer uit het Paleis van Justitie, plechtig aan zijn ouders: *Ik zal dit leugenachtige beroep nooit uitoefenen!*

Jean Capart als student

De Grand Temple des Amis Philanthropes,
Peterseliestraat in Brussel.

BELGISCHE EGYPTOLOGIE: EEN SCHONE SLAAPSTER

In het 19de-eeuwse België betekent egyptologie vooral egyptomanie. Deze tendens, die door specialisten wordt omschreven als *een aantrekkingskracht voor het oude Egypte die tot imitatie voert*, bereikt zijn hoogtepunt na de Egyptische veldtocht van Napoleon Bonaparte (1798-1801). Egyptomanie is aanwezig in architectuur, decoratieve kunsten, schilderkunst, literatuur en op andere onverwachte plaatsen. Tot de mooiste Belgische egyptomane realisaties behoren de Olifantentempel in de Antwerpse Zoo en de Vrijmetselaarstempel in de Peterseliestraat in Brussel.

Terwijl de egyptomanie in België bloeit, vindt de wetenschappelijke egyptologie er weinig vruchtbare bodem. Door zijn turbulente geschiedenis heeft België niet kunnen profiteren van de grote 'rooftochten' die oudheden uit Egypte meebrachten, die later de trots zouden worden van de grote Europese musea. Na de Belgische Revolutie van 1830 en de scheiding tussen de noordelijke en zuidelijke provincies van het voormalige Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, raken de Belgen verstoken van de Egyptische collecties en de leerstoel egyptologie aan de Universiteit van Leiden. Aangezien reizen voor de meesten verboden is, en oudheden en naslagwerken schaars en uiterst duur blijven, lijkt elk egyptologisch onderzoek op Belgisch grondgebied gedoemd om te mislukken. In de

jaren na zijn onafhankelijkheid begint België, op zoek naar legitimiteit, steeds meer aandacht te besteden aan de nationale oudheden en de publicatie van zijn Gallo-Romeinse oudheden te bevorderen. De Belgische academies zelf tonen weinig enthousiasme voor egyptologische studies. Er verschijnen hoogstens enkele werken van hoofdzakelijk filologische aard of over de bijbelse geschiedenis, met name die van abbé Félicien Daury en Louis Delgeur. Bovendien zijn er in België weliswaar heel wat verzamelaars met belangstelling voor Egypte, maar de Egyptische oudheden die zij verwerven, zijn in de eerste plaats bedoeld om hun 'rariteitenkabinetten' of 'amateurkabinetten' te bevoorraden. Meestal blijven ze verborgen voor het grote publiek. De groei van de musea hangt dan ook af van de vrijgevigheid van particuliere mecenasen, zoals François van Hamme, Gustave Hagemans of Émile de Meester de Ravestein. De eerste Belgische vorsten van hun kant streven er niet naar hun land te voorzien van een groot Egyptisch museum. In de 19de eeuw is de Belgische egyptologie als een schone slaapster die wacht op de prins op het witte paard, om haar te wekken. Voorlopig moeten de liefhebbers van Egypte het doen met wat omschreven werd als *tweedehands egyptologie*. In de 20ste eeuw zal de egyptomanie niet verdwijnen, maar ernaast zal een wetenschappelijke vorm van egyptologie ontstaan.

Maspero's dubbelganger

Tijdens zijn studies aan de ULB maakt graaf Eugène Goblet d'Alviella Jean Capart attent op het belang van de Egyptische religie. De priester en oriëntalist Adolphe Hebbelynck laat hem kennis maken met de Egyptische taal via het Koptisch, dat vandaag nog door de Egyptische christenen wordt gebruikt in hun liturgie, en dat de laatste vorm vertegenwoordigt van de taal die door de oude Egyptenaren werd gesproken. Geïnteresseerd in filologische vraagstukken, nieuwsgierig naar zowel de taal van de farao's als naar deze intrigerende christelijke gemeenschap, besluit Capart in 1898 de speciale Koptische taal cursus te volgen die door Mgr. Hebbelynck aan de Katholieke Universiteit Leuven (KUL) wordt gegeven.

Terwijl hij onherroepelijk de weg van de egyptologie inslaat, is er een man die hem in zijn keuze zou bevestigen: Gaston Maspero. Na vijf jaar van intense activiteit en opzienbarende ontdekkingen keert het hoofd van de SAE terug naar Parijs, waar hij zich sindsdien wijdt aan het doceren aan het Collège de France en de École des Hautes Études de la Sorbonne. In Maspero leert Capart een meester kennen. Een meester die hij zijn hele leven zou bewonderen, zelfs verafgoden.

In het begin van mijn studie moest ik belemmerd alleen en zonder gids werken; het waren de boeken van Gaston Maspero die mijn enthousiasme aanwakkerden en die mij voortdurend begeleidden.

Jean Capart aan Louise Maspero, 1918.

In november 1896 legt de nog jonge student de laatste hand aan zijn allereerste wetenschappelijke bijdrage: *Le Double d'après Maspero*. Daarin geeft hij een samenvatting van een reeks door Maspero gepubliceerde verhandelingen over de ka van de Egyptenaren, de vitale kracht die geacht werd te overleven na de dood, door belichaming in cultusbeelden. Capart verdedigt en voegt nieu-

we argumenten toe aan Maspero's stelling dat de ka het equivalent is van de dubbelganger in magie en animisme. Zijn studie verschijnt enkele maanden later in de *Revue de l'Université de Bruxelles*. Behalve het feit dat het hem de kans geeft naam te maken in wetenschappelijke kringen, verschaft het hem een voorwendsel om contact op te nemen met Maspero. Zij beginnen te corresponderen in januari 1897 en ontmoeten elkaar voor het eerst in Parijs op 6 april 1897. Trouw aan zijn imago moedigt de 'gentleman-egyptoloog' de jongeman aan, door hem uit te nodigen een voordracht te houden op het XIde Congres van Oriëntalisten dat in de Franse hoofdstad wordt gehouden. In september 1897 keert de jonge onbekende van 20 terug naar Parijs, om aan de leden van dit congres schuchter een plan voor te leggen voor een systematische bibliografie van de egyptologie. Hoewel hij nog geen diploma op dit gebied bezit, wordt hij door zijn 'collega's' hartelijk ontvangen en sluit hij vriendschap met verschillende van hen, met name met Charles Boreux, de vernieuwer van de Egyptische afdeling van het Louvre, die in hem *de onfeilbare paus van de bibliografie zal zien*. Maar ook met de Berlijner Adolf Erman, die juist samen met Hermann Grapow is begonnen aan zijn *Wörterbuch der Ägyptischen Sprache*, een beroemd werk waarvan Capart de ijverige propagandist zou zijn tot de publicatie in de jaren 1920. Beetje bij beetje ontstaat rond Capart een heus netwerk van buitenlandse geleerden: van Alexandre Moret tot Paul Pierret, via Georges Daressy, Georges Legrain, Victor Loret, Wilhelm Spiegelberg, Seymour de Ricci en vele anderen. Heel deze kleine wereld voert discussies, zolang het niet polemisch is. Met humor, soms.

Zijn artikel *Le Double d'après Maspero* zou voor Capart geen unieke poging blijven om in de wereld van het publiceren te duiken. Verre daarvan. In het voorjaar van 1897 publiceert hij onder het pseudoniem Ra-Khapou een studie over de Egyptische literatuur in het literaire tijdschrift *Le Gay Sçavoir*, die hij de titel *Choses d'Égypte* meegeeft. Daarin demonstreert hij de *oprechte originaliteit en fijngevoeligheid* van de Egyptische literatuur, die volgens hem gepaard gaat met *echte grootsheid*. In dit artikel, evenals in vele andere die zullen volgen, tracht hij de hardnekkigste vooroordelen weg te nemen. Voor hem waren de oude Egyptenaren, verre van alleen maar *hoopvolle mummies* te zijn (volgens de formulering van Maspero), vooral mannen en vrouwen wier aspiraties, net als de onze, neigden naar het meest intense en rijkste leven.

Wat de wetenschappelijke genootschappen betreft, begint Capart zijn carrière bij de (Koninklijke) Oudheidkundige Vereniging van Brussel, waarvan hij vanaf 1901 driemaal jaarsecretaris wordt. Hij presenteert verschillende artikelen die worden gepubliceerd in de *Annalen* van de vereniging, waarvan hij uiteindelijk in 1936 afscheid

neemt. In de loop van zijn carrière treedt hij toe tot tal van andere Belgische en buitenlandse instellingen, van de Société d'Anthropologie de Bruxelles tot het Institut égyptien du Caire, via het Institut de France, de British Academy, de Société de Géographie du Caire, de Académie Malgache de Tananarive, de Orientální ústav in Praag, het Institut de Philologie et d'Histoire Orientales in Brussel, de American Association of Museums, enz.

Capart wenst de goede relaties die hij met Maspero had aangeknoopt verder te ontwikkelen en stuurt hem elk van zijn publicaties. Dit volstaat om de grootmeester van de wereldwijde egyptologie voor zich te winnen, die over hem schrijft in de *Revue critique* van Parijs. Van hem komend is het bijna een ridderslag: *De heer Capart is een jongeman die zich, terwijl hij zijn studies aan de Universiteit van Brussel afmaakt, met een hardnekkige passie aan de hiërogliefen heeft gewijd. Hij heeft nog niet de gelegenheid gehad om originele verhandelingen te voltooien, maar in de samenvattingen die hij heeft geschreven van de huidige leerstellingen in de egyptologie, heeft hij blijk gegeven van*

een gemak van uiteenzetting, een scherpzinnigheid van kritiek en een wetenschap die veel goeds voorspellen voor zijn toekomst. Al snel biedt Maspero Capart aan om mee te werken aan zijn *Recueil de Travaux relatifs à la Philologie et à l'Archéologie égyptiennes et assyriennes*, en vertrouwt hem vervolgens de taak toe van het nalezen en corrigeren van zijn *Guide du visiteur au Musée du Caire*.

Hoeveel dingen moeten wij nog ontdekken en hoe gelukkig zijn zij die twintig jaar oud zijn, zoals u! Zij zullen een wereld zien waar wij nauwelijks een glimp van hebben opgevangen.

Gaston Maspero aan Jean Capart, 1898.

Internationaal Congres van Oriëntalisten in Parijs 1897.
Lidmaatschapskaart uitgereikt aan Jean Capart.

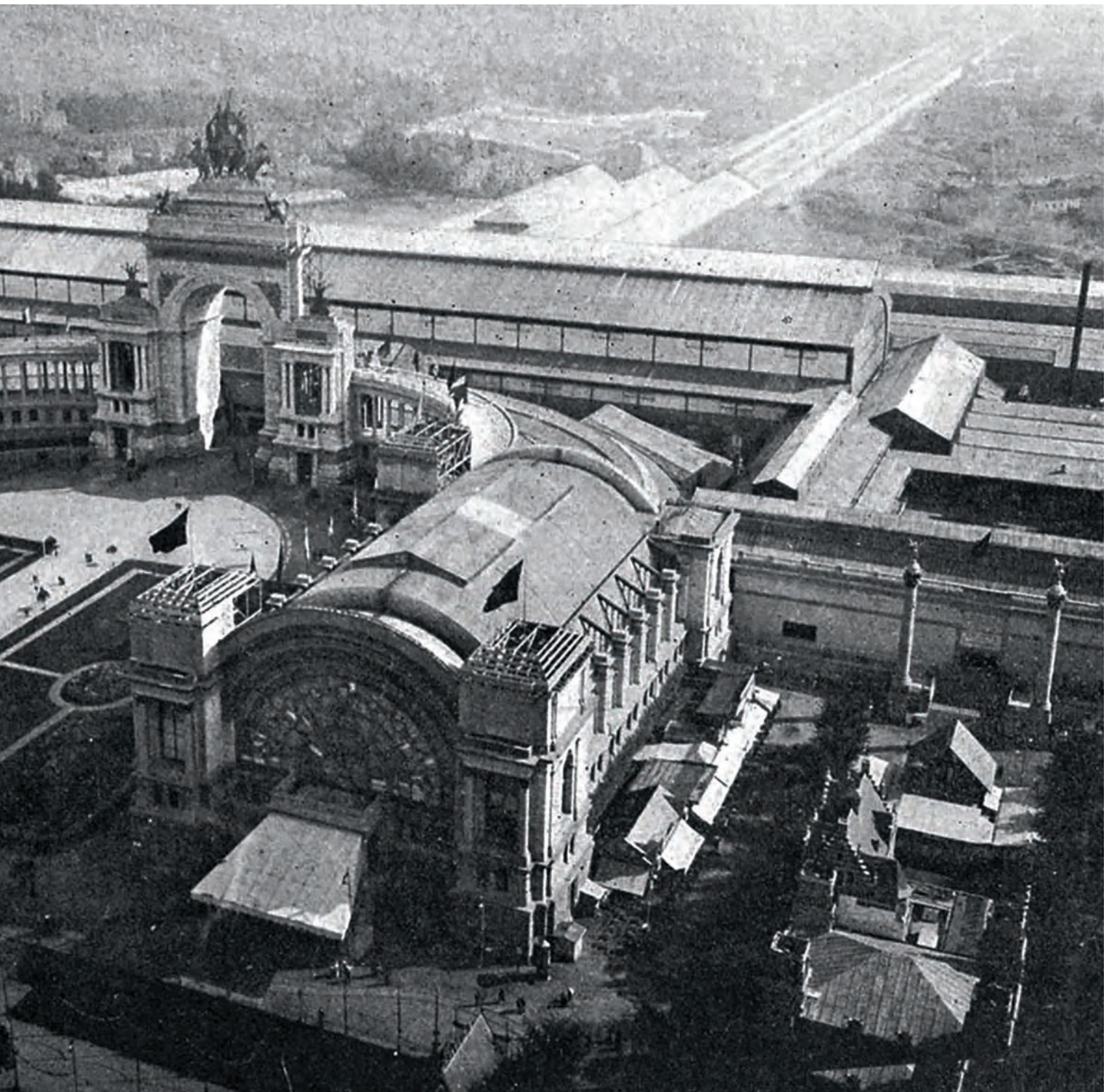
Uitzicht(en) op het Jubelpark/Cinquantenaire

Als schooljongen in Elsene bezoekt Jean Capart soms de Damiens, een brouwersfamilie wier dochter hij het hof maakt. De Damiens wonen in de Linthoutstraat in Etterbeek. Op een dag, terwijl hij vanaf het terras van hun huis het uitzicht overschouwt, ziet de jonge Capart in de verte het Jubelparkpaleis. Ernaar wijzend verklaart hij aan zijn vrienden: *Ooit zal ik de meester van dat huis zijn!* Waarheid of legende? Zeker is dat hij in 1895, na zijn vertrek uit Namen naar Brussel, een trouwe bezoeker van het Jubelparkmuseum wordt. Hij komt daar, zegt hij, *om het eerste contact met originele stukken van het Oude Egypte te vinden*. In februari 1897 geeft de kunsthistoricus en archeoloog uit Dinant, Joseph Destrée, conservator van de Oudheden van het Jubelparkmuseum, hem de opdracht orde op zaken te stellen in de Egyptische collectie. Zo wordt Capart een vrije medewerker van de musea (m.a.w.: vrijwilliger). Het is dus via de achterdeur dat hij het Jubelpark binnenkomt in de maand dat hij 20 wordt. Maar het is door de grote deur dat hij precies een halve eeuw later zal vertrekken, nadat hij het museum van boven tot onder heeft veranderd.

Op het moment dat hij de Egyptische collectie ontdekt, is die niet erg belangrijk en nog niet gescheiden van de andere oudheidkundige collecties van het museum. In die tijd wordt het de afdeling Oriëntaalse Oudheden genoemd. Afgezien van enkele interessante en zelfs uitzonderlijke stukken (waaronder de Dame van Brussel, een van de oudste voorbeelden van private Egyptische steensculptuur), kan de Brusselse collectie niet worden vergeleken met de collecties in Parijs, Londen, Turijn, Berlijn of Leiden. Zodra hij aan de slag gaat, droomt Capart er al van om de gang van zaken te veranderen. Hij aarzelt niet om Baron de Haulleville, de hoofdconservator van het museum, hier rechtstreeks over aan te spreken: *Sinds de heer Destrée mij heeft gemachtigd om de Egyptische oudheden van het Museum te klasseren en te bestuderen, heb ik zeer snel kunnen vaststellen dat wat wij bezaten, hoewel niet zonder belang, ontoereikend was om een algemeen beeld te geven van de Egyptische kunst en beschaving. De egyptologie heeft sedert het begin van deze eeuw, dankzij het werk van eersterangsgeleerden die zich met deze wetenschap hebben beziggehouden, zulk een snelle vooruitgang geboekt, dat Egypte met zijn karakteristieke fysionomie weer tot leven is gekomen. Het lijkt me dus belangrijk dat het Koninklijk Museum van Brussel bepaalde stappen onderneemt en bepaalde offers brengt om de vooruitgang van de wetenschap bij te houden en het grote publiek in staat te stellen er een juist beeld van te krijgen. Meer dan enig ander land*

Joseph Destrée

Het Jubelpark in 1897.

Ik heb kunnen vaststellen dat deze jongeman over opmerkelijke talenten beschikt. Hoewel hij een beginneling is in de Egyptologie, bezit hij reeds een zekere kennis, beschikt hij over onderscheidingsvermogen, inzicht en grote ijver. Het is dus onze plicht zijn inspanningen aan te moedigen. Met de nodige hulp zou Mr. Capart onze bescheiden Egyptische collectie uit de vergetelheid kunnen halen. Zelfs beter, hij zal haar verrijken!

Joseph Destrée aan Prosper de Haulleville, 1897.

DANKWOORD

Aan alle mensen die mij in de afgelopen 25 jaar hebben geholpen en aangemoedigd, wil ik mijn hartelijke dank betuigen. Helaas kan ik ze hier niet allemaal noemen, maar ik ben een speciale vermelding verschuldigd aan Laurent Bavay, Éric Bousmar, Alix Brancart-Capart, Luc Delvaux, Marleen De Meyer, Baudouin D'hoore, Florence Doyen, Luc Limme, Arpag Mekhitarian (†), Nathalie Tousignant en Eugène Warmenbol. Mijn bijzondere dank gaat uit naar het Fonds Jean Capart en zijn oprichters, Dominique en Gilles Capart, kleinzonen van Jean, voor hun betrokkenheid bij mijn project. Dank ook aan Harco Willems en mijn collega's bij *Pyramids & Progress*, waaronder Mathieu Geeraerts, Gert Huskens, Joffrey Liénart en Dorian Vanhulle. Aan Bruno Verbergt, Alexandra De Poorter en de teams van de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis in Brussel en het SURA Project voor hun steun, waaronder Wouter Claes, Sylvie Paesen, Denis Perin (Archiefdienst), Greet Van Deuren, Marc-Henri Williot Parmentier (Fototheek) en Karin Theunis. Zonder te vergeten De Vrienden van de KMKG. Ook dank aan Michelle Poskin, Anne Brutsaert en de Éditions Racine/Lannoo voor hun vertrouwen. Dank en felicitaties aan Sam Vangheluwe (SamSam-Translations) die de woorden van Jean Capart (en de mijne) vertaalde van het Frans naar het Nederlands. En ten slotte dank aan Philippe Capart die, net als zijn overgrootvader, van mooie beelden houdt en mij, samen met zijn acoliet André Moons (Séraphine Graphics), heeft geholpen om dit visueel te vertalen. Mocht iemand ooit de beroemde 'eendjesring' vinden, dan zou ik willen dat hij de wens van Jean Capart vervult door hem die terug te bezorgen.

In mijn dankwoord maak ik een speciale plaats voor mijn ouders, inmiddels overleden, die mij het eeuwige Egypte hebben laten ontdekken en voor mijn vrouw Marilyn die, met oneindig geduld, nooit is opgehouden mij te steunen en te helpen tijdens dit avontuur. En niet te vergeten Hugo, Gaspard en Joachim die de naam *Capart* (te) vaak hebben horen uitspreken aan de eettafel. Aan hen draag ik dit boek op.

COLOFON

Tekst: Jean-Michel Bruffaerts

Vertaling: Sam Vangheluwe

Correctie: Karin Theunis, Marleen De Meyer & Alexandra De Poorter (Verantwoordelijke dienst publicaties KMKG)

Grafische vormgeving: Seraphine Graphics (André Moons) & Philippe Capart

Dit onderzoek werd mede mogelijk gemaakt door financiering van het Wetenschappelijk Onderzoek Vlaanderen (FWO) en het Fonds de la Recherche Scientifique (F.R.S.-FNRS) in het kader van project EOS 30885993 (*Pyramids & Progress*.

Belgian expansionism and the making of Egyptology, 1830-1952).

Met de steun van *de Vrienden van de KMKG - Les Amis des MRAH*

Dit boek is uitgegeven door Éditions Racine.

Éditions Racine maakt deel uit van de Lannoo Publishing Group.

www.racine.be

www.lannoo.com

Registreer je op onze website en we sturen je regelmatig een nieuwsbrief met informatie over nieuwe boeken en met interessante, exclusieve aanbiedingen.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

© Uitgeverij Lannoo nv, Tielt, 2022; Éditions Racine, Bruxelles, 2022

D. 2022. 6582. 33

Wettelijk depot: November 2022

ISBN: 978-2-39025-226-9

www.jeancapart.org

Omslag: Jean Capart in Gizeh (1907).